

Elsa Laulas Innför lif och död – sanningsord i de lappska förhållandena

Av Edel Olsen

I 1904 ga den 27 år gamle sørsamiske kvinnen Elsa Laula ut sitt kampskrift med den dramatiske tittelen *Inför Lif eller död? Sanningsord i de lappska förhållande*. Den ble gitt ut i Stockholm i 6000 eksemplarer, og er første bok gitt ut av en samisk kvinne.

Da boka ble gitt ut holdt Elsa Laula på med jordmorutdanning i Stockholm, en utdanning som var finansiert av dronning Sophia. Hun hadde nylig vært med på å stifte den første samiske riksorganisasjonen, Lapparnas Centralforbund, i Stockholm i august 1904, der hun også ble valgt til forbundets leder. Stockholmsredaktøren Gustav Hedenström finansierte utgivelsen, og han medvirket i stiftelsen av Lapparnes Centralforbund. Bokutgivelsen hadde som mål å skape blest om forbundet, og inspirere og motivere til opprettelse av samiske foreninger rundt om i landet. Bokas innhold ble forbundets politiske program, og deres viktigste sak var samisk eiendomsrett overfor odlingsgrensen uansett næringsvei.

Pamfletten på 30 sider inneholder Laulas politiske manifest, og sakene hun omtaler her blir hennes kampsaker resten av livet. Her gjør hun rede for samenes situasjon, og hvorfor hun anser sitt folk for å være utryddingstruet. Hun har også løsninger og visjoner på hva som skal til for å redde den samiske kulturen. Nemlig **opplysning, utdanning og organisering**. De måtte samle seg for å nå fram til myndighetene med sine synspunkter og kjempe for sin felles sak. Rettferdighet og likeverdige medborgerrettigheter som de andre innbyggerne i landet.

Den innledes slik: (min oversettelse fra svensk til norsk)

“Langt oppe i fjellene i øverst i Norrland har siden mannaminnes tider vår stamme bodd. Svunne tider kan fortelle at vi lapper ikke alltid har vært henvist til å søke levebrød blant kalde fjelltopper, for levninger fra tidligere tider viser at lappene har hatt romsligere beitemarker under gunstigere forhold i sin besittelse.

Gjennom århundrenes løp har lappen stort sett fått vike for den jordbruksdyrkende germanske rasen. Fredelig, rolig, innesluttet og alltid fornøyd med sin skjebne har lappen uten protester selv forlatt det han trodde tilhørte han og tomme for tomme har de svenske nybyggerne tatt til seg beitemarker som lappene har anvendt. De har av den grunn fått navnet nomader – det vil si – alltid vandrende. Men mon tro om ikke den omstendigheten at de svakeste alltid har måttet vike for de sterkeste, vært årsaken til at denne vandringslysten. At lappen har forutsetninger for å bosette seg når han har fått sitt levebrød vitner de siste tiårs erfaringer tydelig. Man gjør urett om man i lappebefolkningens tvungne tilbaketrekkelser ser noe av sigøynelivet. Vårt folk hadde villet blitt bofaste om de hadde fått rettigheter til det, men de har til alle tider levd i en unntakstillstand eller med andre ord – de har vært stilt utenfor loven, utenom de allmenne rettigheters grense.”

Innholdet i skriftet viser at hun satt inne med betydelig kunnskaper om og innsikt i sitt folks situasjon. Sakene hun tar opp gir hun sine egne velformulerte vurderinger. De er godt

gjennomtenkte og begrunnede betraktninger om samenes forhold. Hennes sterke engasjement finner forklaring i hennes egen oppvekst og familiens livshistorie.

Hun var født i 1877 og vokste opp i i Gajokfjell, eller Gardfjell, i Vilhelmina som tilhører Åsele Lappmark i Västerbotten. Familien levde av reindrift og deres lappskatteland hadde tilhørt morens familie i fire generasjoner. På grunn av flere uheldige omstendigheter blir deres reinflokk så liten at familien må gi opp reindriften. I 1898 bygde familien opp et småbruk de kalte Kanaan- altså det lovede land – på sitt tidligere lappskatteland. De havnet i konflikt med nybyggere i nærheten. Året etter, i 1899 drukner hennes far og bror under mystiske omstendigheter mens de setter ut fiskegarn. Det var dagen før et rettsmøte om bruken av området. Lensmannen valgte å ikke etterforske denne hendelsen, og avskrev den som en ulykke. Elsa var overbevisst om at nybyggerne de lå i strid med var ansvarlig for ulykken. Etter det ble hun aktivt politisk engasjert i kampen for sitt folks rettigheter. Hennes egen mor var også et forbilde for henne. Etter at hun ble enke oppsøkte hun kong Oscar II, og fikk Kongebrev på at hun hadde bo og bruksrett på Kanaan resten av sitt liv. Hun ivret også for at hennes barn tok utdanning. Moren døde i 1912. Elsas bror, Thure Laula, ønsket å overta driften av småbruket og ble drevet ut i mange års rettstvister med myndighetene. En kamp som han til slutt tapte i begynnelsen av 1930-årene. Da ble familien drevet fra sitt lovede land med begrunnelse i at de var til forhindring for reindriften i området.

Laula skriver at en familie på 7 personer helst skal ha 350 rein for å leve godt. 100 er et absolutt eksistensminimum og under det

“kan lappen ikke lengre egne seg til skötselen av egna renar, men lemne dem til en annen lapp som ikke har tilstrekkelig antall rein. Lappen kan da begynne å dyrke jorda på sin slekts land. Men da får han den svenske nybyggeren å kjempe med.

I 1867 trakk den svenske regjeringen opp odlingsgrensen – en grense mellom samisk og svensk land – eller samiske reingjetere og de svenske nybyggerne. Landet over denne grensen skulle være forbeholdt samene – reindriftssamene. Men samene hadde bare bruksrettigheter til å drive reindrift her i sine lappskatteland. Jorda tilhørte den svenske kronen. Hvis de mistet sine reinsdyr så mistet de også sine rettigheter til landet. Samene fikk ikke eie jord og stemmetretten var i praksis forbeholdt jordeiere.

Flere nybyggere respekterte ikke denne grensen, og satte opp nybygg ulovlig over odlingsgrensen på samenes beste beiteland, uten at det fikk konsekvenser for dem. Konsekvenser ble der derimot for samene, som kunne bli skyldig store summer i erstatning om reinen beitet på nybyggernes jord. Penger hadde de ofte lite av. Om rein gikk tapt på grunn av svensk aktivitet var det ingen erstatningsplikt. Denne situasjonen drev mange samiske familier ut i fattigdom.

I Sverige hadde de på tiden en Lapp skal være lapp politikk som vokste frem på slutten av 1800-tallet, i motsetning til Norge som kjørte på med hard assimilasjons- og fornorskningpolitikk. De ønsket å bevare et eksotisk bilde av samisk kultur og reindrift. De ønsket at samene brukte sine tradisjonelle klær og drev tradisjonell reindrift, der reinene ble holdt samlet og melket. Den forutsatte også at reindriftsfamiliene hele tiden fulgte reinflokkene som nomader og bodde i kåter.

De samer som mistet sine rein av ulike årsaker, var av myndighetene ikke lengre ønsket i lappskattelandet. De skulle helst forflyttes nedenfor odlingsgrensen og assimileres inn i den svenske befolkningen.

Hun drøftet også i boka svenskenes oppfatninger og myter om samenes drukkenskap, tigging og kunnskapsløshet. Det ble for svenskene forklaringen for de rådene forhold blant samene. Blant Elsas kampsaker var retten til undervisning på samisk i skolen, og bedre og mer undervisning på lik linje med den de svenske barna fikk. Hun drøfter også de urettferdige stemmerettsreglene som krevde en viss inntekt, på den tiden over 800 kr eller en jordbruksenhet taksert til verdi over 1000 kr. Noe som effektivt utelukket samene fra å stemme, til og med i kommunale valg i kommuner hvor samene var i flertall.

I et intervju med henne som først ble publisert i Aftenposten 5. August 1929, 2 år før hun døde bare 53 år gammel, så forteller hun at “det stolteste øyeblikk i mitt liv var dog likevel når jeg leste at Elsa Laulas skrivelse var oversendt den svenske riksdagen under behandling av reinbeitesaken i 1918”. Denne skrivelsen var nettopp *Inför Lif eller Död*.

Hun sier også at “hun har forsøkt å organisere samene til et folk. Men det går ikke. De vil leve hver for seg i sin egen verden”.

Hun avslutter *Inför Lif och Död* med:

Til Eder, I unga män och kvinnor, vil jag säga ett ord. Vårt folks framtid ligger i Edra händer. Med Eders kraft skall vårt folk og land vidmakthållas. Sky inga umbäranden när det gäller vårt folk og vårt påtänkta föreningsband! Mediet, hvamed vår stam skall upplyftas finnes i den utstakade vägen, och en gang funnen, beträdd og trampad, skall mödan ingenlunda blifva fruktlös. Därföre, fram I bröder och systrar från Jemtland, Vester- och Norrbotten upp at verka för de nedtryckta: tillägna Eder all den bildning, som I kunne få, stöd de svaga i kampen för tillvaron och tänk på vårt framtidsmål!

Till Eder, I gamle, genom motgångar härdade, genom ett tråget arbete för tidigt utsläpade, slute eder till våra föreningar i massa. Ingen enda lapp får saknas i vårt förening.

For dem som er interessert å vite mer om Elsas liv og virke oppfordrer jeg å lese Siri Broch Johansens utmerkede biografi *Elsa Laula Renberg – historien om samefolkets store Minerva* som kom ut i 2015. I bokutstillinga finnes flere artikler og bøker som er skrevet om henne og Samenes første landsmøte i 2017. Anbefale også å se NRK-dokumentaren *Elsa Laula Renberg, kvinnen som samlet Sapmi fra 2017*. Senter for nordlige folk har laget en flott nettside til utstillingen “Nettverksbyggeren Elsa Laula Renberg” som ligger på Nordlige folks nettside.

Kilder:

Elsa Laula (1904). “*Inför Lif och död : sanningsord i de lappska förhållandene*”

Siri Broch Johansen (2015). “*Elsa Laula Renberg : samefolkets store Minerva*”

- Siri Broch Johansen (2007). "Veiviseren Elsa : 90 år siden Trondheimsmøtet". Gába1/2
- Kristin Jernsletten (2013). "Elsa Laula Renberg : ei fortelling om kongsmakt, kolonisering og kommunikasjon". Bårjås 2013
- Laila Stien (1976). "Elsa Laula Renberg – en samisk foregangskvinne". Ottar nr. 88
- Kari Sommerseth Jacobsen ((2017). "Nettverksbyggeren Elsa Laula Renberg". Malstrøm. Vol. III
- Karen Brodshaug Sveen (2017). "Samenes Jeanne d'Arc". NRK. <https://www.nrk.no/kultur/xl/et-liv-i-kamp-for-samefolkets-rettigheter-1.13351401>
- Elsa Laula Renberg i Wikipedia: https://no.wikipedia.org/wiki/Elsa_Laula_Renberg
- Leif Braseth (2014). "Samer sør for Midnattsola : sørsamenes historie, kultur og levemåte"
- Marianne Persson (2017). Släkten Laula träffades : en personlig betraktelse av Marianne Persson. Åarjesaemien gærhkoepiaerie, 3
- Fjellmann (1929). Hos viddens folk : "Samene vil leve hver for sig i sin egen verden". En samtale med Elsa Laula, en av samenes fremste førere". Aftenposten 5. august